

Yčas Jonas

*I vyriausybės Švietimo ministerijos valdytojas
(1918 11 11–1918 12 18)*

*II vyriausybės Švietimo ministerijos viceministras (valdytojo teisėmis)
(1919 01 01–1919 03 12)*

*III vyriausybės švietimo ministras
(1919 03 12–1919 04 12)*

Gimė 1880 07 21 Šimpeliškių k., Biržų vlsč., Biržų apskr. Kilęs iš pasiturinčio ūkininko lietuvių patrioto šeimos. Tėvas Martynas Yčas buvo prisidėjęs prie lietuvių tautinio atgimimo, todėl ir J. Yčas pačioje jaunystėje buvo lietuviškos aplinkos apsuptas. Motina Zuzana Dagilytė-Yčienė – poeto Stanislovo Dagi-

lio (1843–1915) sesuo. Lietuvis, evangelikas reformatas (sinodo narys ir pirmininkas). J. Yčo brolis Martynas Yčas – carinės Rusijos Dūmos deputatas, I Lietuvos vyriausybės finansų, prekybos ir pramonės ministras ir laikinai ėjęs susisiekimo ministro pareigas, II, III vyriausybių finansų ministras. 1908 11 06 Papilio reformatų bažnyčioje susituokė su Papilio evangelikų reformatų bažnyčios kunigo ir vertėjo Adolfo Neimano dukra Ona (g. 1887). Šeima turėjo penkis vaikus: Birutę (g. 1909); Danutę (g. 1911); Joną (g. 1920); Martyną (g. 1922); Adolfą (g. 1924). Mirė 1931 12 17 Kaune, palaidotas senosiose Kauno evangelikų kapinėse. Kapinės sovietinė valdžia 1959–1961 m. sunaikino, todėl jo kapo vieta nėra žinoma.

1890–1894 m. mokėsi Mintaujos (dab. Jelgava) g-joje. 1898 m. baigė Slucko (dab. Baltarusija) g-ją sidabro medaliu. Įstojo į Peterburgo u-to Teisės f-tą, tačiau po metų perėjo į Istorijos ir filosofijos f-tą, kurį baigė 1903 m. Jo diplominis darbas apie Lietuvos miestų atsiradimą buvo labai gerai įvertintas, autorius gavo pasiūlymą likti i-te rengtis profesūrai, tačiau turėjo atsisakyti šio pasiūlymo.

1903–1908 m. – Tomsko g-jos mokytojas, kartu Tomske vietos inteligentų sukurto privačios g-jos direktorius 1904–1906 m., nuo 1908 m. iki 1916 11 – Semipalatinsko (netoli Mongolijos) g-jos inspektorius.

Būdamas toli, palaikė ryšius su Lietuva. 1907 m. įstojo į LMD, dalyvavo jos suvažiavimuose, susirašinėjo su jos pirmininku Jonu Basanavičiumi. LMD organe „Lietuvių tauta“ (kn. II, dalis III (1912–1913 m.) J. Yčas įdėjo savo studiją „Žiupsnys žinių apie Žalgirio mūšį“. Tai buvo, rodos, jo pirmasis žinomas darbas Lietuvos istorijos srityje.

Prasidėjęs I p. k., persikėlė į Voronežą, kur buvo didelė lietuvių karo pabėgėlių kolonija ir veikė dvi jo brolio M. Yčo įkurtos lietuvių g-jos. 1916–

1918 m. buvo Voronežo 2-osios g-jos direktorius, dalyvavo mokinių globos komitete. 1917 m. įsteigė Lietuvių mokytojų i-tą – pirmąją lietuvių pedagogų m-klą Rusijoje.

Gyvendamas Rusijoje buvo kadetų partijos narys, Lietuvoje – TPP.

1918 06 pab. su karo pabėgėlių ešelonu grįžo į Lietuvą. Buvo paskirtas LVT Švietimo k-jos Vilniuje pirmininku. Tų metų lapkričio mėn. A. Voldemarui sudarius pirmąją Lietuvos vyriausybę, J. Yčas, Ministro Pirmininko partijos kolega ir turintis didelę patirtį švietimo srityje, pakviestas dirbti Švietimo ministerijos valdytoju. Tačiau, kaip savo atsiminimuose nurodo J. Yčo brolis Martynas Yčas (jis I vyriausybėje buvo finansų ministras), kad J. Yčas nebuvo vienintelis kandidatas į švietimo ministrus. Įvairios partijos į švietimo ministro postą siūlė savo kandidatūras. TPP siūlė: Joną Steponavičių, Konstantiną Šakenį ar Liudą Noreiką; Santaros partija – Praną Mašiotą; Nepriklausomos demokratinės Lietuvos valstybės sudarymo kuopa siūlė Mykolą Biržišką. Sudarinėjant A. Voldemaro I vyriausybę, švietimo ministru buvo numatytas Juozas Purickis (LKDP). Tačiau, kai jau rengtasi prašyti LVT patvirtinti Vyriausybę, P. Leonas (numatytas teisingumo ministras) ir V. Stašinskas (vidaus reikalų ministras) pareiškė, kad nesutinka būti ministrais. Jie protestavo dėl kunigo J. Purickio skyrimo švietimo ministru. Esą, kunigui ne vieta valdžioje. Pasak M. Yčo: „Toks pareiškimas juo labiau buvo nelauktas, kad tie patys žmonės sutiko priimti paskyrimą iš Valstybės Tarybos prezidiumo, o tame prezidiume juk buvo, taip sakant, trečdalis suvereninės valdžios laikoma kunigo Justino Staugaičio.“ A. Voldemaras jų atsistatydinimo nepriėmė. Gelbėdamas padėtį J. Purickis didžiadvasiškai pasitraukė, tačiau supykę krikščionys demokratai atšaukė ir A. Stulginskį (žemės ūkio ministrą, LKDP). Pagal kitą šaltinį, kaip teigia Matas Šalčius, J. Purickis švietimo ministro posto atsisakė jausdamas, kad gali būti naudingesnis dirbdamas užsienyje. Vėliau pastebėti, jog tuo metu buvo laikomasi nuostatos, kad švietimo ministro postas yra svarbus dėl ideologinių priežasčių. Partijų priešprieša tarp dešiniųjų (LKDP), centro Santaros ir kairiųjų lėmė, kad J. Yčas į I vyriausybę buvo pakviestas ne ministro, o ministerijos valdytojo statusu, nors faktiškai vykdė visas ministro funkcijas. Lietuvai paskelbus nepriklausomybę, šalyje veikė vos keletas m-klų, bet jokios organizacijos nebuvo. Švietimo sistemą reikėjo kurti iš pagrindų. Tuometinis Švietimo ministerijos valdytojas J. Yčas per spaudą kreipėsi į žinomus Švietimo ministerijai asmenis ir pakvietė juos būti įgaliotiniais, pirmiausia rūpinantis pradžios m-klų reikalais. Tiems patiems įgaliotiniams ir m-klų vedėjams buvo nurodyta surinkti statistikos žinias apie pradžios m-klas ir įteikti jas Švietimo ministerijai. Išskirtinis dėmesys skirtas VU atkūrimui. Švietimo ministerijos valdytojas J. Yčas kartu su Valstybės Tarybos Prezidiumo nariais A. Smetona, J. Staugaičiu ir S. Šilingu pasirašė „Vilniaus universiteto statutą“ (Valstybės Taryba, apsvarsčiusi keliuose savo posėdžiuose, kuriuose aktyviai reiškėsi ir J. Yčas, statutą priėmė 1918 12 05),

kurio pradžioje buvo sakoma, kad „Vilniaus universitetas atgaivinamas nuo 1919 m. sausio 1 d. Jis yra mokslo ir mokymo įstaiga ir 1832 m. uždaryto Vilniaus universiteto turtų paveldėtojas.“ Pagal priimtą statutą nuo 1919 01 01 turėjo būti atkurtas Vilniaus u-tas su keturiais f-tais. Lietuvos valdžios planus sutrukdė įgyvendinti prasidėjusios kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės ir Vilniaus netekimas. Iš pradžių Vilnių užėmė bolševikai, o kiek vėliau lenkai. Lietuvos valdžia, atsižvelgdama į sudėtingas sąlygas, U-to idėjos realizavimą perkėlė į Kauną, į kurį, netekus Vilniaus, persikėlė pagrindinės lietuvių inteligentijos pajėgos. 1918 m. pabaigoje Vyriausybės vadovui ir užsienio reikalų ministrui A. Voldemarui su keliais aukštais valdžios pareigūnais išvykus į Vokietiją ieškoti paramos Lietuvai, į kurios teritoriją veržėsi Sovietų Rusijos kariuomenė, tokiomis sąlygomis 12 26 darbą pradėjo M. Sleževičiaus vadovaujama antroji Lietuvos vyriausybė. Tačiau joje iš pradžių švietimo ministru dirbo Mykolas Biržiška (jis su kitais tos Vyriausybės ministrais pasirašė Laikinosios vyriausybės deklaraciją), o ne J. Yčas. 1919 01 02 M. Biržiška kaip Laikinosios Lietuvos vyriausybės generalinis įgaliotinis Vilniuje ir švietimo ministras pasirašė dokumentą „Lenkų kariuomenės Vadui Vilniuje“. Kita vertus, „Laikinosios vyriausybės žiniuose“ nurodyta, kad 1919 01 02 iš Vilniaus persikėlė į Kauną Švietimo ministerijos valdytojas J. Yčas su kanceliarija. Kaip matyti, Sovietų Rusijos kariuomenei įsiveržus į Vilnių, kuriame liko M. Biržiška, į Kauną persikėlęs J. Yčas, tikrajam švietimo ministrui M. Biržiškai, dėl pasikeitusių sąlygų negalinčiam vykdyti savo pareigų, Švietimo ministerijos viceministras ėmė veikti kaip tos įstaigos vadovas valdytojo teisėmis. Jis net juridinius aktus pasirašė kaip Švietimo ministerijos valdytojas. 01 02 J. Yčo išleistame dokumente nurodyta, kad „svarbiausias momento uždavinys tai neduoti šiuo nepaprastai sunkiu metu iširti tam, kas iki šiol padaryta, ypač pradedamųjų mokyklų srityje.“ Ten pat pripažinta, jog „rengimas mokytojų – pirmaeilis kausimas, o tam reikalui be „Saulės“ mokytojų seminarijos ir laikinųjų kursų Kaune, nieko nepadaryta. Projektuojamos 4 seminarijos: Veiverių, Panevėžio, Vilniaus ir Žemaitijos (Telšiuose arba Šiauliuose).“ Švietimo ministerijos valdytojas pasirašė nemažai įsakymų, kuriais į Švietimo ministerijai pavaldžias valdžios įstaigas buvo skiriami asmenys (vienas jų skelbė: „Įsak. Nr. 36. Buvusiam Širvintų apskrįčio įgaliotiniui Bernardui Barzdaičiui pavesti nuo sausio 1 d. 1919 m. eiti pradedamųjų mokyklų instruktoriaus pareigas“). Dažniausiai valdininkai buvo skiriami vadovauti kuriamoms naujoms švietimo įstaigoms. Tarp daugelio išleistų J. Yčo įsakymų ir tokio pobūdžio: „Išvažiuojant man iš Kauno tarnybos reikalais, laikinas Švietimo Ministerijos Valdymas pavedamas Pradžios Mokslo Departamento Direktoriui Juozui Vokietaičiui“ (įsakymas pasirašytas 1919 02 28). 1919 03 03 Pradžios mokslo departamento direktoriaus J. Vokietaičio išleistame įsakyme buvo sakoma: „Laikiniai pildydamas Švietimo Ministerijos Valdytojo pareigas, perdaviau šiandieną kovo mėn. 3 d. sugrįžusiam iš kelionės Švietimo Ministeri-

jos Valdytojui Jonui Vileišiui.“ 03 10 Švietimo ministerijos valdytojo J. Yčo išleistame įsakyme nurodyta: „Išvažiuodamas svarbiais reikalais iš Kauno, laikinai pavedu Švietimo Ministerijos Valdymą vyresniajam, laikantis Ministerių Kabineto Statuto, valdininkui Juozui Vokietaičiui, Pradžios Mokslo Departamento Direktoriui.“ Sprendžiant iš pacituotų įsakymų, J. Yčo vadovavimo laikotarpiu švietimo valdyme svarbus vaidmuo teko ir J. Vokietaičiui, abu jie nemažai pasidarbavo, dėdami pamatus šalies švietimo sistemai. Kad J. Yčo darbas buvo palankiai įvertintas, rodo tai, kad 03 12 pradėjus darbą naujai Prano Dovydaičio vyriausybei, J. Yčas toliau liko tos pačios Švietimo ministerijos valdytoju. Pažymėtina, kad 03 07 atsistatydinus M. Sleževičiaus vyriausybei, LVT Prezidiumas pasiūlė J. Yčui sudaryti naują Ministrų kabinetą, tačiau jis šio pasiūlymo nepriėmė. Sudaryti naujam Kabinetui buvo iškilę keturi kandidatai: dr. Rokas Šliūpas (Lietuvos Raudonojo Kryžiaus steigėjas ir ilgametis pirmininkas), istorikas J. Yčas, Aleksandras Žilinskas (Veiverių mokytojų s-jos ilgamečio mokytojo sūnus, tautininkų režimo metais – teisingumo ministras) ir P. Dovydaitis. Remiantis kun. Mykolo Krupavičiaus informacija: „Pirmiesiems dviem atkritus, buvo išrinktas P. Dovydaitis. Krikščionys demokratai palaikė Al.[eksandrą] Žilinską, kuris tuo metu buvo nepartinis“. P. Dovydaitis užimti švietimo ministro postą pakvietė J. Yčą, su kuriuo gerai sutarė. P. Dovydaičio Kabineta silpnino tai, kad vietoj ministrų dirbo ministerijos pareigūnai valdytojų teisėmis ir dalis ministrų tik nominaliai dalyvavo ministerijos darbe (be A. Voldemaro ir M. Yčo, ir švietimo ministras J. Yčas buvo išvykęs ligi 03 30). Svarbiausia, tai nebuvo plačios koalicijos Kabinetas, kokio reikėjo prasidėjusių laisvės kovų metu. Partiniu požiūriu P. Dovydaičio Kabineta sudarė pažangiečiai (ankstesnieji viltininkai, vėlesnieji tautininkai) su jiems artimais nepartiniais. Krikščionių demokratų tebuvo tik du: pats P. Dovydaitis ir A. Stulginskis. Kairiosios partijos nesutiko P. Dovydaičio vyriausybėje dalyvauti. Kadangi P. Dovydaičio vyriausybė išdirbo tik mėnesį, tai joje dirbusių ministrų, įskaitant J. Yčo, veikla buvo minimali. Be to, P. Dovydaičio vyriausybės laikotarpiu švietimo reikalų valdytojas J. Yčas, kaip nurodyta jo pasirašytame įsake, iki 03 30 buvo išvykęs į kelionę ir tik parvykęs ėmė vykdyti tiesiogines savo pareigas (kelionės metu švietimo reikalų valdytoją pavadavo J. Vokietaitis). 1919 04 12 naują vyriausybę dar kartą sudarė M. Sleževičius. Švietimo ministro postą patikėjus J. Tūbeliui, J. Yčui teko atsisakyti darbo Vyriausybėje. Daugeliui tada kilo klausimas, kodėl tęsti darbo nebuvo kviečiamas buvęs ministras J. Yčas. Tautininkų veikėjas L. Noreika 1919 05 02 laiške M. Yčui, kuris tuo metu dirbo Lietuvos delegacijoje Paryžiaus taikos konferencijoje, rašė: „Jonas Yčas buvo sukėlęs daugelyje nepasitenkinimo dėl savo neaiškios taktikos, dėl išvažiavimo, sudarius Dovydaičio kabinetą. [...] J. Yčo niekas neberemia.“

Pasitraukęs iš ministro pareigų, kurį laiką atsidėjo mokslams. 1919–1920 m. rengė doktoratą Karaliaučiaus u-te (Rytų Prūsija), kur gilino istorijos

mokslo studijas. Apgynė disertaciją „Simono Grunau, XVI amžiaus kronisto, reikalu“, už kurią Karaliaučiaus u-tas 1920 07 28 jam suteikė net du mokslinius titulus: filosofijos daktaro ir laisvųjų menų magistro. Grįžęs iš Karaliaučiaus, J. Yčas gavo netikėtą siūlymą: vykti į Panevėžį eiti neseniai įkurtų trijų lietuviškų g-jų direktoriaus pareigas. 1920–1925 m. dirbo Panevėžio berniukų ir mergaičių g-jų direktoriumi. 1925–1927 m. Švietimo ministerijos Klaipėdos krašto direktorijos patarėjas švietimo reikalams. Kartu nuo 1922 m. LU profesorius.

Bendradarbiavo „Švietimo darbe“, „Lietuvos mokykloje“, „Lietuvos aide“, „Praeityje“. Paskelbė istorinių darbų, pvz., „Biržai. Tvirtovė, miestas ir kunigaikštystė“ (1931). Publikavo lietuvių kalba didžiojo pedagogo J. Pestalocio biografiją „Pestalozzi (Jo gyvenimas ir darbavimosi bruožai)“ (1921). „Pestalocio gyvenimas – mums pavyzdys, – rašė J. Yčas. – Tokie aukštos doros žmonės savo darbais rodo kelią ateičiai; jo nepailstama energija, susidūrusi su nepasisekimais, nesumažėjo, nes suklupęs jis vis atsistodavo savo darbą toliau varyti. Tai didelio žmogaus ypatybė.“ Brolis M. Yčas, pirmasis vyresniojo brolio Jono biografas, rašė: „Jo visų svajonių svajonė buvo parašyti Lietuvos istorijos vadovėlį. Šį darbą jis pradėjo 1922 metais, rinkdamas ir tvarkydamas medžiagą.“ Tačiau didelis akademinis ir visuomeninis krūvis, įtemptas gyvenimas, dirbant dviejose vietose ir daug laiko praleidžiant keilonėse, o ir ankstyva mirtis neleido išsipildyti šiai J. Yčo svajonei.

Ištrauka iš Švietimo ministerijos 1918–1920 m. veiklos apžvalgos apie ministerijos įkūrimą ir veiklos pradžią [1920 m.], LCVA, f. 391, ap. 3, b. 7, l. 1; J. Yčo asmens byla, LCVA, f. 631, ap. 3, b. 251; Jonynas I., „A. a. profesorius Jonas Yčas“, *Lietuvos aidas*, 1931 12 19, nr. 289, p. 2–3; „Išrašas iš a. a. prof. J. Yčo tarnybos lapo“, *Švietimo ministerijos žinios*, 1931, nr. 12, p. 6–8; „Iš švietimo ministerijos“, *Lietuvos aidas*, 1918 11 14, nr. 131; „Iš švietimo ministerijos“, *Lietuvos aidas*, 1918 11 28, nr. 143; Yčas M., *Lietuvos vyriausybės sudarymo etapai ir jos pirmieji žingsniai. Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis 1918–1928*, Kaunas, 1990 (fotografuot. leid.), p. 63–102; „Kabineto krizis“, *Lietuva*, 1919 04 13, p. 1; „Laikinosios valdžios įsakymai ir nutarimai“, *Lietuvos aidas*, 1918 11 30, p. 1; 12 04, p. 1; „Laikinosios vyriausybės įsakymai“, *Lietuvos aidas*, 1918 12 10, p. 1; 12 21, p. 1; LVŽ, Vilnius, 1918–1919; Lietuvos Valstybės Tarybos 1918 m. lapkričio 3 d. posėdžio, kuriame nutarta įsteigti Švietimo ministeriją, protokolo ištrauka, LCVA, f. 1014, ap. 1, b. 21, l. 55, 57, 58; Lietuvos Valstybės Tarybos Prezidiumo 1919 m. sausio 1 d. raštas Ministrui Pirmininkui M. Sleževičiui apie J. Yčo paskyrimą švietimo viceministru Švietimo ministerijos valdytojo teisėmis, LCVA, f. 923, ap. 1, b. 46, l. 200; *Lietuvos valstybės tarybos protokolai 1917–1918*, Vilnius, 1991; „Naujas Ministerių kabinetas“, *Lietuva*, 1919 03 13, p. 1; „Naujas Ministerių Kabinetas“, *Lietuva*, 1919 04 15, p. 1; „Pradedant darbą“, *Švietimo darbas*, 1919, nr. 1, p. 1; „Švietimo Ministeris Jonas Yčas. Įsakymas Nr. 1919 m. Balandžio 12 d.“, *Lietuva*, 1919 04 16, p. 4; „Švietimo ministerijos įsakymai ir nutarimai“, *Lietuvos aidas*, 1918 11 26, nr. 141; „Švietimo ministerijos įsakymai ir nutarimai 1918 metais“, *Lie-*

tuvos mokykla, 1919, kn. 1, p. 112–114; „Švietimo Ministerijos Valdytojo įsakymai“, *Lietuvos aidas*, 1918 11 26, p. 1; „Valdžios žinios“, *Lietuva*, 1919 03 14, p. 4; 04 11, p. 4; Vokietaitis J., *Pradžios mokslo plitimo 40 metų (1918–1928) apžvalga. Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis* [fotografuot. leid.], Kaunas, 1990, p. 308–318.

Aničas J., *Jonas ir Martynas Yčai: gyvenimas ir darbai Lietuvai*, Vilnius, 2007; *Jonas ir Martynas Yčai: bibliografijos* (sud. Paulina Dabulevičienė, Zita Balaišienė), Kaunas, 2006; Gaigalaitė A., Žeimantienė J., Juozas Purickis-Vygandas, Vilnius, 2004, p. 38; Girnius J., *Pranas Dovydaitis*, Chicago, 1975; Kaubrys S., *Lietuvos mokykla 1918–1939 m.: galios gimtis*, Vilnius, 2000; Selenis V., „Yčas Jonas“, *VLE*, Vilnius, 2005, t. 7, p. 722; Selenis V., *Lietuvos istorikų bendrija 1918–1944 metais: kolektyvinės biografijos tyrimas*, Vilnius, 2007, p. 137.

Algis Bitautas, Mindaugas Tamošaitis